

Covid-19 Salgınının Seçilmiş Sektörler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekseninde Bir Değerlendirme*

The Effects of Covid-19 Pandemic on Selected Sectors: An Evaluation with the Axis of Turkey

Fatma Pınar Eşsiz¹
Ayşegül Durucan²

RESEARCH
ARTICLE

ARTICLE INFO

Submitted : 25.05.2021

Revised : 26.10.2021

Accepted : 30.10.2021

Available : 26.12.2021

iThenticate similarity
score: 16%

JEL classification:

F6, F65, G38, H59

Keywords:

Pandemic, Economy,
Covid-19, Measures,
Government, Turkey

ABSTRACT

The Covid-19 outbreak has had a significant pressure on the global economy since the first months of its occurrence and continues to do so. The pandemic has not yet ended and it is unclear when it will end. Therefore the effects of the pandemic are not clear. But all economic units are struggling to get out of the negative effects of the pandemic with minimal damage. Each country tries to support this struggle under its own economic structure and opportunities and announces incentive packages. When the literature on the pandemic is analyzed, many academic studies about the effects of the pandemic on the whole economy have been encountered. But the number of studies examining the impact of the pandemic on the basis of individual sectors is little. It is thought that the study will contribute to the literature in this respect. In the study, it was tried to examine the effect of the pandemic on selected sectors by using the credit card and bank card transaction numbers and transaction amounts obtained from the Interbank Card Center. In the light of the data, it was observed that various changes occurred in consumer behavior due to the measures taken during the pandemic process, some sectors (such as airline, travel) were negatively affected and some sectors (such as electric-electronics, market shopping) were positively affected.

Cite this article as: Eşsiz, F. P. & Durucan, A. (2021). "Covid-19 Salgınının Seçilmiş Sektörler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekseninde Bir Değerlendirme", *International Journal of Public Finance*, 6(2), 193-210.

* This study is an expanded version of the oral presentation presented at the "Fiscaeconomia International Congress on Social Sciences" held between 7-8 May 2021.

¹ Assist. Prof. PhD., Kırıkkale University, Department of Economics, Turkey, ORCID ID: 0000-0002-6486-3943, pinarfatma@gmail.com

² Res. Assist. PhD., Kırıkkale University, Department of Public Finance, Turkey, ORCID ID: 0000-0001-8424-4018, ayseguldurucan@gmail.com.

MAKALE BİLGİSİ

Gönderme: 25.05.2021
Düzeltilme : 26.10.2021
Kabul : 30.10.2021
Yayın : 26.12.2021

iThenticate benzerlik oranı: %16

JEL Kodu:

F6, F65, G38, H59

Anahtar Kelimeler:

Salgın, Ekonomi, Covid-19, Önlemler, Devlet, Türkiye

Ö Z E T

Covid 19 salgını, ortaya çıktığı ilk aylardan itibaren küresel ekonomi üzerinde önemli bir baskı oluşturmuştur ve oluşturmaya da devam etmektedir. Henüz sona ermediği için salgının net etkileri belli olmasa da tüm ekonomik birimler salgının olumsuz etkilerinden en az zararla çıkmak için mücadele etmektedir. Bu mücadeleye her ülke kendi ekonomik yapısı ve imkanları koşulunda destek olmaya çalışmakta ve teşvik paketleri açıklamaktadır. Salgınla ilgili literatür incelendiğinde bugüne kadar salgının ekonomi üzerindeki etkilerine yönelik çok sayıda akademik çalışmaya rastlansa da salgının tek tek sektörler bazında etkisini inceleyen çalışma sayısı azdır. Çalışmanın bu açıdan literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir. Çalışmada, Bankalararası Kart Merkezi'nden elde edilen kredi kartı ve banka kartı işlem adetleri ve işlem tutarları kullanılarak salgının seçilmiş sektörler üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Veriler ışığında salgın sürecinde alınan önlemler nedeniyle tüketici davranışlarında çeşitli değişikliklerin ortaya çıktığı, bu değişikliklerden bazı sektörlerin (havayolu, seyahat gibi) olumsuz, bazı sektörlerin (elektrik-elektronik, market alışverişi gibi) ise olumlu yönde etkilendiği görülmüştür.

1. Giriş

İlk olarak 2019 yılı Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkıp, kısa sürede tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir. Bunun üzerine birçok ülke hastalığın yayılmasını engellemek amacıyla çeşitli önlemler almıştır. Evden çalışma, uzaktan eğitim sistemine geçiş, belirli gün ve saatlerde sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlamaları, alışveriş merkezlerinin çalışma saatlerine ve koşullarına yönelik düzenlemeler başta olmak üzere alınan önlemler, ülke ekonomileri üzerinde arz ve talep kaynaklı sorunlara yol açmıştır. Böylece, virüs sadece insan sağlığı üzerinde değil, ekonomik düzen üzerinde de olumsuz etkilerini göstermeye başlamıştır. Covid-19 salgınının daha ne kadar süreceği ve normal hayata ne zaman döneceği konusunda bir belirsizlik hakimdir. Bu belirsizliğin üzerine virüsün mutasyonlarının daha da bulaşıcı olduğu haberleri olumsuz beklentilerin artmasına sebep olmaktadır.

Ekonomik düzen kendine has özellikleri olan birçok farklı sektörün bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Covid-19 salgınının genel olarak ekonomi üzerindeki etkilerinden ziyade ülkeler özelinde değerlendirilmesinin ve sektörel olarak incelenmesinin literatüre anlamlı bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Zaten ilgili literatür incelendiğinde genelde turizmle bağlantılı sektörlerin çalışmalara konu olduğu, diğer sektörlerin geri planda kaldığı görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlamaları, hava sahasının kapatılması gibi alınan ilk önlemlerden havayolları, ulaşım, konaklama gibi sektörlerin olumsuz etkilenmesi beklenmektedir. Yine alınan diğer bazı önlemler (evden çalışma, uzaktan eğitim gibi) göz önünde bulundurulduğunda elektrik- elektronik, market alışveriş sektörlerinin de içinde bulunduğu birtakım sektörlerin ise olumlu etkilendiği düşünülmektedir.

Tüm bu söylenenler ışığında, çalışmada Covid-19 salgınının Türkiye’de havayolları, konaklama, seyahat, elektrik-elektronik, market alışveriş gibi seçilmiş sektörler üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Bankalararası Kart Merkezi tarafından yayınlanan kredi kartı ve banka kartı işlem adetleri ve işlem tutarları kullanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde salgının ortaya çıktığı andan itibaren yaşanan süreç, bu süreçte Türkiye’nin almış olduğu önlemler ve uygulanan teşvikler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise elde edilen verilerden yararlanılarak oluşturulan tablo ve grafikler yardımıyla salgının sektörler üzerindeki etkileri incelenmiştir.

2. Salgın Süreci ve Türkiye’de Salgına Karşı Alınan Önlemler

Dünya 2020 yılının başından beri Covid-19 salgınıyla mücadele etmektedir. İlk olarak Çin’in Wuhan kentinde görülen hastalık kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. 1 Mayıs 2020 itibarıyla ise tüm dünyada yaklaşık olarak 152 milyon insanı etkilemiş, 3 milyon 200 bin insanın ise ölümüne sebep olmuştur (Worldometer, 2021).

Dünya üzerinde Covid-19 öncesinde de çeşitli salgınların görüldüğü bilinmektedir. Salgın denildiğinde akla ilk gelen en çok can kaybına sebep olduğu için veba salgınıdır. Tablo 1’de dünyada yaşanan salgınlar ve bu salgınlar sebebiyle verilen kayıplar görülmektedir.

Tablo 1. Geçmişten Günümüze Salgınlar

Salgının Aralığı	Görüldüğü Zaman	Salgının Adı	Salgının Sebebi	Olduğu Tahmini Ölüm Sayısı
165-180		Antonine Salgını		5 milyon
541-542		1.Veba Salgını		30 ila 50 milyon
735-737		Japonya Çiçek Salgını		1 milyon
1347-1351		2.Veba Salgını		200 milyon
1520		Yeni Dünya Çiçek Salgını		56 milyon
1629-1631		İtalya Vebası		1 milyon
1665		Londra Büyük Vebası		100 bin
1817-1923		Kolera Pandemileri 1-6		1 milyon üzeri
1885		3. Veba Salgını		12 milyon
1800 sonu		Sarı Humma Salgını		100 ila 150 bin
1889-1890		Rus Gribi		1 milyon
1918-1919		İspanyol Gribi		40 ila 50 milyon
1957-1958		Asya Gribi		1,1 milyon
1968-1970		Hong-Kong Gribi		1 milyon
1981-Günümüz		HIV/AIDS		35 milyon üzeri
2002-2004		SARS		770
2009-2010		Domuz Gribi		200 bin
2014-2016		Ebola		11 bin
2015-Günümüz		MERS		850
2019- Günümüz		COVID-19		3.2 milyon (01.05.2021)

Kaynak: Türk vd., 2020: 614.

Tablo 1’de belirtilen geçmişten günümüze yaşanan salgınlar incelendiğinde en büyük can kaybının 1300’lü yıllarda ortaya çıkan ve yaklaşık dört yıl süren, 200 milyon kişinin ölümüne sebep olan 2. Veba salgını sebebiyle yaşandığı görülmektedir. Son yüzyıllık süreçte ise 40 ila 50 milyon kişinin ölümüne sebep olan ve 1918-1919 yılları arasında yaşanan İspanyol gribi göze çarpmaktadır.

Yaşanan bu salgınların insanların üzerinde sosyal, mali ve psikolojik açıdan etkileri olmuştur. İlk etki, tedavisi bilinmeyen yepyeni bir hastalığın sebep olduğu olumsuz hava sebebiyle ortaya çıkan korku ve şoktur. Yaşanılan bu şok insanların yakınlarının cenazelerini defnetmekten kaçınmalarından ailelerini katletmelerine varana kadar birçok sıkıntılı duruma sebep olmuştur. Örneğin, İtalya’da yaşanan veba salgınları sürecinde ortaya çıkan yoksulluk ve olumsuz koşullar sebebiyle insanlar çocuklarını terk etmişlerdir. Bu durum karşısında bir sosyal zorunluluk olarak 1445 yılından itibaren Floransa’da yetimhaneler kurulmaya başlanmıştır. Ancak yetimhanelerin kurulmasının ebeveynler üzerinde rahatlatıcı bir etkisi olmuş, bu rahatlama daha fazla sayıda çocuğun terk edilmesine sebep olmuştur. Öte yandan, insanların kanunları çiğneyerek toplum kurallarına aykırı davranışlar sergilemesi toplum içinde düzenin bozulmasına neden olmakta, bu durum ise hemen hemen her ülkede salgın hastalık sürecinde ortaya çıkan olumsuz sosyal sonuçlardan bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıç, 2020: 34).

Sağlık hizmetleri Covid-19 salgınıyla beraber önemi artan ve devletlerin bütçelerinde önemli bir paya sahip olan ulusal boyutta yarı kamusal mal niteliğine sahipken uluslararası boyutta küresel kamusal mal olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel kamusal mal olarak değerlendirildiğinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) öncülüğünde uluslararası iş birliği ile nihayete erdirilmesi beklenen salgın süreci, teoride uluslararası örgütlerin finansman desteğiyle çözümlenebilir olarak görülse de uygulamada ülkelerin kendi çözümlerini üretmek durumunda kaldıkları görülmektedir.

Ayrıca sağlık hizmetleri dışsallık açısından çok büyük öneme sahip olduğundan her ne kadar yarı kamusal mal olarak kabul edilse de temel olarak devlet tarafından yerine getirilen hizmetlerdendir. Bu bağlamda, Covid-19’un sınırları aşarak tüm dünyada hızla yayılması ve insan sağlığını ciddi ölçüde tehdit ediyor olması düşünüldüğünde salgının en çok sağlık sektörünü etkilemesi beklenmekteydi. Bu açıdan ülkelerin sağlık sistemlerinin salgına karşı ne kadar hazırlıklı oldukları önem taşımaktaydı. Kandel vd. (2020: 1) tarafından yapılan çalışmada 182 ülke sağlık hizmetleri kapasitesi açısından karşılaştırılmıştır. Ülkelerin sağlık sektörlerinin önleme, algılama, yanıt verme, etkinleştirme ve operasyonel hazırlık olarak beş kriter açısından değerlendirildiği raporda ülkeler arasında büyük farklılıklar olduğu belirtilmiştir. Çalışmada ülkeler 1.seviye en düşük, 5.seviye en yüksek ulusal kapasiteye sahip olduğunu belirtecek şekilde beş gruba ayrılmıştır. Ülkelerin %28’inin (52 ülke) 1-2 seviyelerinde önleme kapasitesine, %33’ünün (60 ülke) 1-2 seviyelerinde yanıt verme kapasitesine sahip olduğu, %45’inin (81 ülke) 4-5 seviyelerinde önleme kapasitesine, %43’ünün (78 ülke) ise 4-5 seviyelerinde yanıt verme kapasitesine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Salgının seyrine bağlı olarak sağlık sektöründe yaşanması muhtemel aksaklıkların yarattığı olumsuz beklentilerin yanı sıra salgının önlenmesi amacıyla dünya çapında birçok sektörde üretimin durdurulması, fabrikaların kapatılması ve bu sektörlerde çalışan insanların işsiz kalması ile salgının, ülke ekonomilerinin hem üretim hem de tüketim kanalında büyük aksamalara sebep olduğu görülmüştür. Bu açıdan başlangıçta bir sağlık krizi olarak görülen salgın, alınan önlemler neticesinde ekonomik ve mali açıdan da bir krize evrilmiştir. Bu süreç; kısa dönemli borçlanmalar, bankalardan sağlanan kredi imkânları ve vergi düzenlemeleri ile atlatılmaya çalışılsa da uzun dönemli etkilerinin çok büyük boyutlarda olacağı beklenmektedir. İnsanların ihtiyaç kavramında, harcamalarında ve tüketim alışkanlıklarında geriye dönülmez şekilde değişikliklere sebep olacağı, insanların yaşam döngülerine alışkanlıklar aracılığıyla yerleşeceği ve hayatın eski akışına dönemeyeceği düşünülmektedir.

Türkiye’de ise ilk Covid-19 vakası 11 Mart tarihinde görülmüştür. Aşağıdaki tabloda salgından korunmak için ilk vaka görülmeden önce ve görüldükten sonra alınan tedbirler tarihlerle beraber gösterilmektedir.

Tablo 2. Türkiye’de Covid-19’la Mücadele Kapsamında Alınan Tedbirler ve Tarihleri

Tarih	Alınan Tedbir
10 Ocak 2020	Koronavirüs Bilim Kurulu oluşturuldu.
14 Ocak 2020	Sağlık Bakanlığı tarafından Covid-19 rehberi hazırlandı.
20 Ocak 2020	Havaalanlarında Wuhan,Hong Kong kentleri ile bazı ülkelerden gelen yolcuların ateşleri ölçüldü. Şüphelenilen ilk vakadan örnek alınarak test yapıldı.
24 Ocak 2020	Çin'den gelen yolcuların ateşlerinin izlenmesine başlandı.
27 Ocak 2020	Çin'e yapılacak seyahatlar için uyarı yapıldı.
31 Ocak 2020	THY, 9 Şubat'a kadar Çin'in dört noktasına yapılacak uçuşları durdurdu. Ancak bu durum 9 Şubat sonrasında da devam etti.
1 Şubat 2020	Çin'den getirilen vatandaşlar Ankara'da karantinaya alındı.
3 Şubat 2020	Çin'e yapılacak tüm uçuşlar iptal edildi.
7 Şubat 2020	Çin'den yapılan hayvan ithalatı durduruldu.
23 Şubat 2020	İran'da vaka sayılarındaki artışa bağlı olarak ulaşım durduruldu.
29 Şubat 2020	İtalya, Irak ve G. Kore'yle uçuşlar iptal edildi.
1 Mart 2020	Irak sınırı kapatıldı.
2 Mart 2020	Umreden dönen vatandaşların ateşleri ölçülmeye başlandı ve kendilerini iki hafta karantinaya almaları söylendi.
11 Mart 2020	İlk koronavirüs vakası tespit edildi.
16 Mart 2020	Sosyal hayatı kısıtlayıcı bazı önlemler alındı (konser, sinema, gösteri merkezleri, lokanta, vb. yerlerin faaliyetleri durduruldu.)
22 Mart 2020	Lokanta, restoran, pastane ve benzer işyerlerinin "gel al" veya "paket servis" yapabilmelerine izin verildi.
28 Mart 2020	Tüm yurtdışı uçuşları yasaklandı, demiryolları ile ulaşım durduruldu ve otobüs giriş çıkışları valilik iznine bağlandı.
09 Haziran 2020	Sinema, tiyatro ve benzeri yerlerin faaliyete geçebileceği açıklandı.
01 Aralık 2020	Hafta sonu sokağa çıkma yasakları ilan edildi, 65 yaş üstü ve 20 yaşından küçüklerin toplu taşıma kullanımları yasaklandı.
01 Mart 2021	"Kontrollü Normalleşme" süreci başlatıldı.
13 Nisan 2021	Ramazan ayı sebebiyle 30.04-17.05.2021 tarihleri arasında tam kapanma kararı alındı.

Kaynak: BBC (2020) ve İçişleri Bakanlığı (2021) resmî sitesinden derlenmiştir.

Salgınla ilgili ilk vaka görülmeden önce alınan tedbirlerin yanı sıra ilerleyen süreçlerde de önlemlerin devamı gelmiştir. Son alınan önlemse 30.04.2021 ve 17.05.2021 tarihleri arasında alınan tam kapanma kararı olmuştur. Salgının yayılmasını önlemek amacıyla alınan bu tedbirlerin yanı sıra salgından etkilenmesi beklenen ekonominin de teşvik paketleri aracılığıyla desteklendiği görülmektedir.

Salgının ortaya çıkışı, DSÖ tarafından pandemi olarak ilan edilmesi gibi nispeten kısa sürede yaşanan bu gelişmelerin ardından ekonomiyi bu olumsuz süreçten korumak amacıyla ilk önlemler 18 Mart 2020 tarihinde ilan edilen "Ekonomik İstikrar Kalkanı" tedbir paketi kapsamında alınmıştır. Aşağıda bahse konu paketdeki bazı teşvikler yer almaktadır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020):

1- Otomotiv, Perakende, Lojistik-Ulaşım, Demir-Çelik, AVM, Sinema-Tiyatro, Yiyecek-İçecek, Konaklama, Tekstil-Konfeksiyon ile Etkinlik-Organizasyon sektörleri için Muhtasar ve KDV tevkifatı ile SGK primleri Nisan, Mayıs ve Haziran ödemeleri 6'şar ay ertelendi.

2- Konaklama vergisinin Kasım ayına kadar uygulanmaması kararı alındı.

3- Otel kiralamalarına ait irtifak hakkı bedelleri ve hasılat payı ödemelerinin Nisan, Mayıs ve Haziran ayları için 6 ay süreyle ertelendiği duyuruldu.

4- İç havayolu taşımacılığında 3 ay süreyle KDV oranı yüzde 18'den yüzde 1'e indirildi.

5- Salgın sebebiyle alınan tedbirlerden etkilendiği için nakit akışı bozulan firmaların kredi borçlarının anapara ve faiz ödemelerinin asgari 3 ay öteleneceği ve gerek duyulduğunda firmalara ilave finansman desteği sağlanacağı açıklandı.

6- İhracattaki geçici olduğu düşünülen yavaşlama sürecinde kapasite kullanım oranlarının korunması için ihracatçıya stok finansman desteği verileceği duyuruldu.

7- Bu süreçte işlerinin olumsuz etkilendiğini beyan etmek suretiyle talepte bulunan esnaf ve sanatkârların Halkbank'a olan kredi borçlarının, Nisan, Mayıs ve Haziran anapara ve faiz ödemelerinin 3 ay süreyle ve faizsiz olarak erteleneceği açıklandı.

8- Kredi Garanti Fonu'nun limitinin 25 milyar liradan 50 milyar liraya çıkartılacağı, kredilerde önceliğin bu süreçten olumsuz etkilendiği için likiditeye ihtiyaç duyan ve teminat açığı bulunan firmalara ve KOBİ'lere verileceği duyuruldu.

9- Vatandaşlar için ise sosyal amaçlı kredi paketlerinin uygun ve avantajlı şartlarla devreye alınmasının teşvik edileceği açıklandı.

10- Konut kredilerinde değeri 500 bin liranın altında olan konularda kredilendirilebilir miktarın yüzde 80'den yüzde 90'a çıkartılacağı, asgari peşinatın ise yüzde 10'a düşürüleceği ifade edildi.

11- Salgının yayılmasına karşı alınan önlemlerin etkisiyle Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında temerrüde düşen firmaların kredi siciline "mücbir sebep" notu düşüleceği açıklandı.

12- Stopaj gibi kaynağında yapılan kesintilerin ödemelerini içeren muhtasar beyannamelerin sürelerinin 3 ay öteleneceği bildirildi.

- 13- Asgari ücret desteğine devam edilmesi kararlaştırıldı.
- 14- Mevzuattaki esnek ve uzaktan çalışma modellerinin etkin şekilde uygulanmasının sağlanacağı ifade edildi.
- 15- Kısa Çalışma Ödeneği verileceği, bunu kullanabilmek için gereken işlemlerin kolaylaştırılacağı ve hızlandırılacağı, bu sayede faaliyetlerini durduran ara iş yerlerindeki işçilere geçici bir gelir desteği sağlanırken, işverenlere de maliyet açısından kolaylık sağlanacağı bildirildi.
- 16- Emekli maaşının en az 1.500 lira olacağı açıklandı.
- 17- Emeklilerin bayram ikramiyelerinin Nisan ayı başlarında verileceği, aynı zamanda emekli maaş promosyon ödemelerinin, doğrudan hesaplarına yatırılacağı ifade edildi.
- 18- Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kriterlerine göre ihtiyaç sahibi ailelere verilecek nakdi yardımlar için ek olarak 2 milyar TL kaynak ayrılacağı bildirildi.
- 19- İstihdamdaki devamlılığı sağlamak amacıyla 2 aylık telafi çalışma süresi 4 ay oldu.
- 20- Dünya genelinde tedarik zincirlerindeki aksama durumuna karşı hem üretimde hem de perakende de belirlenen önceliklere göre alternatif yeni yollar geliştirileceği bildirildi.
- 21- Yalnız yaşayan 80 yaş üzeri yaşlılar için sosyal hizmet ve evde sağlık hizmetlerinden oluşan periyodik takip programının devreye alındığı duyuruldu.

Tedbir paketi incelendiğinde özellikle salgından olumsuz etkilenmesi beklenen sektörler arasında bulunan konaklama, seyahat ve havayolu sektörlerine verilen destekler dikkat çekmektedir (1-4 arası maddeler). Pakette istihdama yönelik olarak da bazı önlemler alındığı görülmektedir. Bu önlemler arasında asgari ücret desteğinin devam etmesi, kısa çalışma ödeneği verileceğinin açıklanması ve işlemlerin kolaylaştırılacağına duyurulması, telafi çalışma süresinin 2 aydan 4 aya çıkarılması, esnek ve uzaktan çalışma modellerinin daha etkin uygulanmasının sağlanması gibi istihdam açısından önem arz eden uygulamalar bulunmaktadır.

Son önlem olarak 30.04.2021 ve 17.05.2021 tarihleri arasında alınan tam kapanma kararı ardından 01.05.2021 ve 17.05.2021 tarihli iki yeni destek programı daha açıklanmıştır. Açıklanan bu programlardan ilkinde salgın nedeniyle, sektör ayrımı olmaksızın, faaliyetleri olumsuz etkilenen esnafa 1.000 TL gelir desteği sağlanacağı, büyük şehirlerde 750 TL, küçük şehirlerde 500 TL olarak verilen kira desteğinin süresinin bir ay daha uzatılacağı, TESKOMB ve Halkbank vasıtasıyla esnafın kullandığı kredilerin taksit ödemelerinin 01.07.2021'e kadar erteleneceği açıklanmıştır. Ayrıca salgın nedeniyle gelir kaybına uğrayan; ancak istihdamını koruyan imalat sektörlerindeki mikro ve küçük ölçekli işletmeler için KOSGEB aracılığıyla toplamda 5 milyar bütçeli yeni bir destek programının devreye sokulacağından bahsedilmiştir. Öte yandan, ihtiyaç sahibi ailelere hane başı verilen 1.000 TL'lik nakdi yardımın da 1.100 TL'ye çıkartılarak yeniden başlatılacağı programda yer almaktadır. Bahse konu nakdi yardım için 2 milyar 540 milyon TL kaynak ayrıldığı ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına da ihtiyaç sahibi ailelere destek olmak için 183 milyon TL ek

kaynak gönderildiği belirtilmiştir (CNNTürk, 2021b). İkincisinde ise, salgınla mücadele etmek üzere alınan tedbirler sebebiyle işlerine ara vermek zorunda kalan esnaflara yönelik destekler iki grup halinde sınıflandırılarak açıklanmıştır. İlk grupta kahvehane, kafe, çay bahçesi, okul personel servisi, düğün salonu, öğrenci yurdu, hamamlar, kırtasiyeler, internet kafeler, lunaparklar gibi yerler belirtilmektedir. Bir defaya mahsus olmak üzere sayıları yaklaşık 235 bine ulaşan bahsi geçen işletmelere 5 bin liralık hibe ödemesi yapılacağı açıklanmıştır. İkinci grupta ise bakım, onarım, tamirat, kaporta işleriyle uğraşanlar, seyyar satıcılar, sıhhi tesisat, hırdavat, müzisyen, oto yıkamacı, kuru temizlemeci, oyuncak, kozmetik, camcı, çilingir, bakırcı, kalaycı, ayakkabı, konfeksiyon, züccaciye, tuhafiyeye ve kurs işletmelerinin yer alacağı belirtilmiştir. Ayrıca lokantalar, pastaneler, dondurmacılar, berberler, taksici-minibüsçü ve otobüsçüler ve pazarcılar da bu gruba dahil edilmiştir. Bu gruptaki esnaflara ise yine bir defaya mahsus olmak üzere 3 bin lira hibe ödemesi yapılacağı duyurulmuştur. Öte yandan; tüccar, sanayici, büyük şirketler için de nefes kredisi adı altında onlara kolaylık sağlayacak yeni bir adım atılacağı da belirtilmiştir (CNNTürk, 2021c).

3. Türkiye’de Salgına Karşı Alınan Önlemlerin Seçilmiş Sektörler Üzerindeki Etkisi

Seyahat kısıtlamaları, karantina uygulamaları, eğlence sektörüne ve spor merkezlerine yönelik düzenlemeler başta olmak üzere salgına karşı alınan önlemlerle ülke ekonomileri üzerinde arz kaynaklı sorunlar yaşanırken, ertelenen talep ve işsizlik oranlarındaki artış ise talep kaynaklı sorunlar yaşanmasına yol açmıştır. İlk etapta arzdaki düşüş ve vaka sayılarında gözlenen artışın etkisiyle hem işyerleri hem de hane halkları açısından belirsizlik artmış, daha sonra bu belirsizlik artışına bağlı olarak tüketici talebinde ve yatırımlarda düşüş gözlenmiştir. Yatırımlardaki ve tüketici talebindeki bu düşüş ekonomik faaliyetlerin daralmasına, ekonomideki daralma da işten çıkarmalara, iflas eden şirketlere sebep olmuştur. Böylelikle salgın çalışanlar ve istihdam üzerinde de etkisini göstermeye başlamış, hane halkı gelirleri düşmüş ve talebin giderek daha da düşmesiyle virüsün sadece insan sağlığı üzerinde değil, ekonomik düzen üzerinde de olumsuz etkileri görülmeye başlanmıştır.

Salgının ekonomi üzerindeki genel etkilerinin değerlendirilmesinden ziyade hangi sektörler üzerinde nasıl etkileri olduğu ve bu durumun nedenlerinin de incelenmesi önem arz etmektedir. Covid-19 salgını halen devam ettiği için salgının net etkileri hakkında bir şey söylemek henüz mümkün değildir. Ancak çalışmanın konusunu oluşturan salgının seçilmiş sektörler üzerindeki etkisi Bankalararası Kart Merkezi (BKM) resmî sitesinden alınan verilere göre değerlendirilmeye çalışılmıştır. Covid-19 salgını Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede nakit para kullanımına yönelik talebin önemli ölçüde azalmasına sebep olmuştur. Salgının yayılmasını önlemek amacıyla nakit para kullanımından kaçınarak kredi kartı, banka kartı gibi ödeme alternatiflerinin kullanımının artması Covid-19’un ticari hayata etkilerini gözlemleyebilmek açısından makul bir ölçüt olarak düşünülmüştür.

BKM resmî sitesinden alınan verilere göre mart ayı sonunda Türkiye’de 78 milyon adet kredi kartı (78.033.927), 142,5 milyon adet banka kartı (142.462.774) kullanılmaktadır. 2019 yılının mart ayı ile karşılaştırıldığında kredi kartı adedinde %17’lik, banka kartı adedinde ise %15’lik bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu sonuçlarla paralel olarak Güder vd. (2021: 75) tarafından 1300 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen anket çalışmasında salgınla beraber tüketicilerin ödeme tercihlerinde değişikliklerin gözlendiği, tüketicilerin sağlık endişeleri sebebiyle online alışverişi tercih ettikleri, bu sebeple kart kullanımında ve temassız ödemelerde bir artış yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca TEPAV tarafından öncelikle haftalık, sonrasında ise aylık olarak “COVID-19’un Tüketici Harcamalarına Etkisi” başlığıyla, Ocak 2021’den itibaren ise “TEPAV Kartlı Harcamalar Bülteni” olarak yayımlanan raporlar incelendiğinde de kişilerin kart kullanımlarıyla ilgili benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (TEPAV, 2021).

Türkiye’deki mevcut duruma paralel olarak karantina uygulamalarının başlangıcından itibaren nakit para kullanımında İspanya’da %90, İngiltere’de %60, İrlanda’da ise %40 oranında azalma tespit edilmiştir (Euronews, 2020). İsveç Ulusal Bankası ise salgın sebebiyle nakit para kullanımının gerçekleşen tüm ödemelerin %10’undan daha azını oluşturduğuna dair bir açıklamada bulunmuştur (CNNTürk, 2021a).

ING Bank tarafından 13 Avrupa ülkesi için yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye’deki katılımcıların %74’ünün salgın sebebiyle tamamen veya büyük ölçüde nakit kullanımı konusunda tereddütte olduğu ve nakit kullanımından uzaklaştığı söylenmektedir (ING Basın Bülteni, 2021).

Tablo 3. Seçilmiş Sektörler Bazında Kartlı İşlem Adedi ve Tutarı (2019-2020)

SEKTÖRLER	İşlem Adedi				İşlem Tutarı (Milyon TL)			
	Banka Kartı		Kredi Kartı		Banka Kartı		Kredi Kartı	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Seyahat Acenteleri	34706828	32706484	85573822	63945673	6322	3813	24224	14544
Kumarhane ve İçkili Yerler	5687225	3558246	6575874	3861400	514	371	1342	816
Market Alışverişi	736465422	944516540	1266876575	1451804332	33052	57432	147579	196963
Sağlık Kozmetik	93192747	98879967	183584263	175481825	8537	10968	31855	36210
Çeşitli Gıda	229934086	281483564	368420418	403918567	11477	16463	60292	69778
Elektrik Elektronik	28670238	42514223	100544032	144542502	5316	10579	48056	77722
Havayolları	5830224	4405641	22791496	12460561	7673	5570	21335	11969
Konaklama	13051176	10164630	24852920	16095598	5166	3517	17785	10526
ORTALAMA	153054779	168365744	251704232	251625477	10709	12889	40705	44850

Kaynak: BKM, 2021.

Tablo 3'te BKM resmî sitesinden alınan 2019 ve 2020 yıllarına ait banka kartı ve kredi kartı işlem adetleri ve işlem tutarları gösterilmektedir. Veriler incelendiğinde 2020 yılında seyahat, konaklama, havayolları, kumarhane ve içkili yerler sektörlerinde hem banka kartı hem de kredi kartıyla yapılan işlem tutarlarında azalma olduğu görülmektedir. Elektrik-elektronik, market alışverişi, çeşitli gıda, sağlık-kozmetik sektörlerinde ise işlem tutarlarında 2020 yılında 2019'a göre artış yaşandığı izlenmektedir. Ayrıca yapılan işlemlerde banka kartına nazaran kredi kartı kullanım oranının daha yüksek olduğu da tablodan izlenebilmektedir. Tablo 3'te yer alan veriler yüzde değişim olarak ifade edildiğinde 2020 yılında 2019'a göre sektörler bazında işlem tutarlarındaki değişim daha da net görülebilmektedir. Bahsedilen yüzde değişimler Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Seçilmiş Sektörlerde Banka ve Kredi Kartı İşlem Tutarlarındaki % Değişim (2020/2019)

	İşlem Tutarı (% Değişim)	
	Banka Kartı	Kredi Kartı
Seyahat Acenteleri	-39,69	-39,96
Konaklama	-31,93	-40,81
Kumarhane ve İçkili Yerler	-27,86	-39,18
Havayolları	-27,41	-43,90
Sağlık Kozmetik	28,47	13,67
Çeşitli Gıda	43,44	15,73
Market Alışverişi	73,76	33,46
Elektrik Elektronik	99,01	61,73

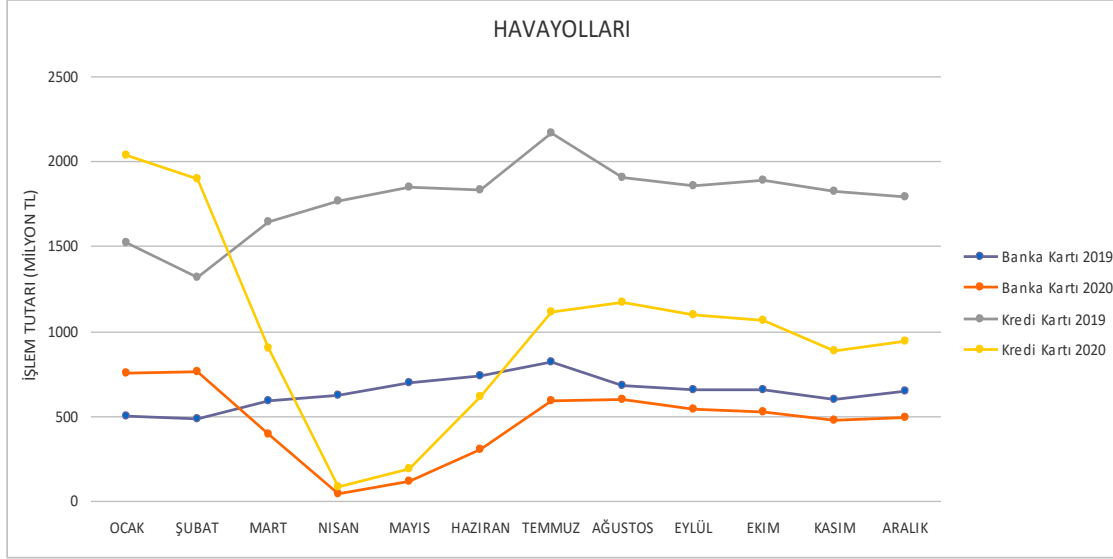
Kaynak: BKM, 2021.

Ülkelerin salgınla mücadele için aldığı önlemlerden öncelikli olarak etkilenen sektör uluslararası sınırların kapanması dolayısıyla havayolu sektörü olmuştur. Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonu (ICAO) tarafından yayınlanan raporda Nisan 2019-Nisan 2020 döneminde dünya çapında iç hat yolcu sayısında %90,7, dış hatlarda ise %98,9 oranında bir azalma olduğu açıklanmıştır. Aynı raporda havayolu sektörüyle bağlantılı sektörlerle beraber toplamda 46 milyon kişinin işsiz kalma olasılığı olduğu değerlendirilmiştir (ICAO, 2020). Bu durum havacılık sektörüyle bağlantılı olan seyahat ve konaklama sektörlerini de etkilemektedir. Bunun yanı sıra salgına karşı alınan hem şehir içi hem de şehirlerarası seyahat tedbirleri ve "evde kal" çağrısıyla yapılan karantina uygulamalarının da seyahat ve konaklama sektörleri üzerinde olumsuz etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan çalışmada öncelikli olarak havayolu, konaklama ve seyahat sektörleri ele alınmış, salgından nasıl etkilendikleri veriler ışığında analiz edilmeye çalışılmıştır.

BKM'den alınan verilerle oluşturulan Grafik 1 incelendiğinde önlemlerin sertleştiği Nisan ayında havayolları sektöründeki işlem tutarının neredeyse sıfır olduğu görülmektedir. Kontrollü normalleşmenin başladığı haziran ayı itibarıyla, havayolları

sektöründeki işlem tutarının da yükselişe geçtiği, ancak eski seviyelerine dönmediği görülmektedir.

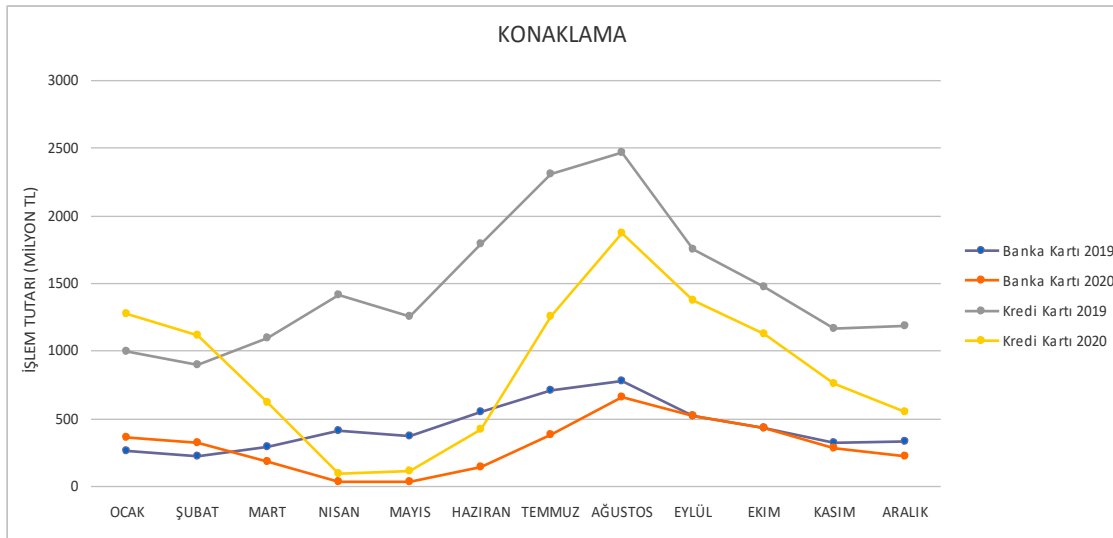
Grafik 1. Salgının Havayolları Sektörü Üzerine Etkisi

Kaynak: BKM, 2021.

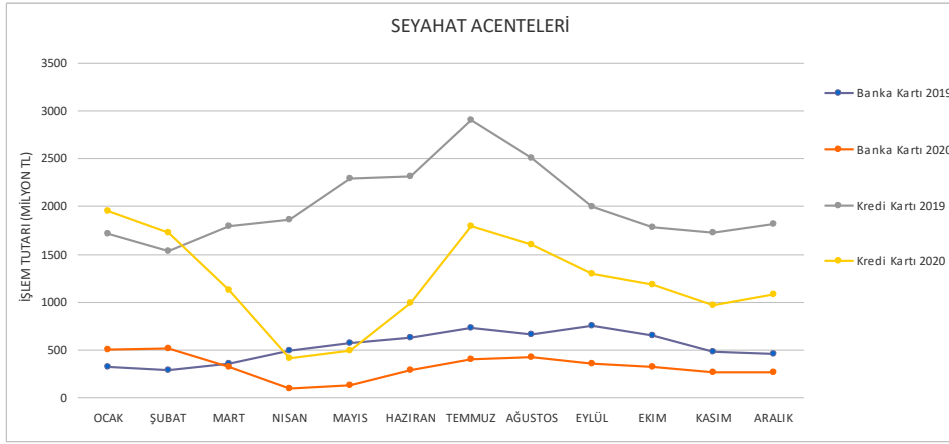
İkinci ve üçüncü sektör olarak değerlendirilen konaklama ve seyahat acenteleri sektörlerindeki gelişmeler ise sırasıyla Grafik 2 ve Grafik 3'te sunulmaktadır

Grafik 2. Salgının Konaklama Sektörü Üzerine Etkisi

Kaynak: BKM, 2021.

Grafik 3. Salgının Seyahat Sektörü Üzerine Etkisi

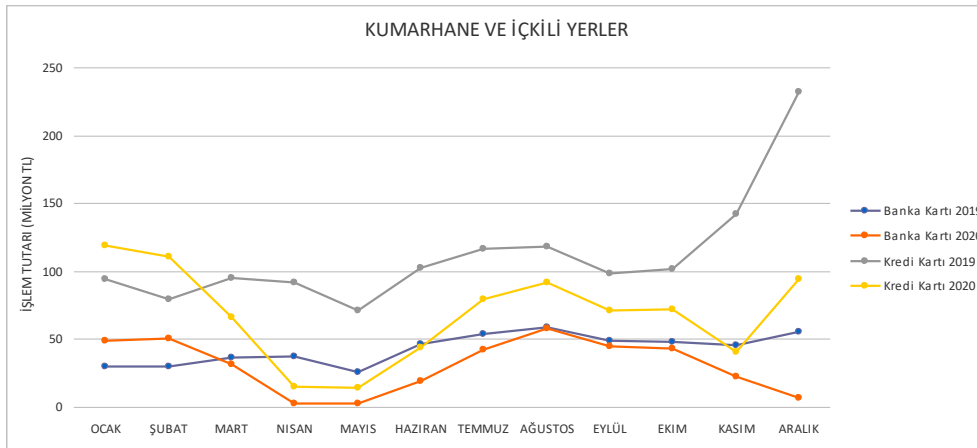

Kaynak: BKM, 2021.

Birbirleriyle bağlantılı olan konaklama ve seyahat sektörleriyle ilgili grafikler incelendiğinde havayolları sektörüyle benzer bir eğilim gösterdiklerini söylemek mümkündür. Bu açıdan salgına karşı alınan tedbirler havayolları, konaklama ve seyahat sektörleri üzerinden analiz edilecek olursa, 2020 yılının ilk iki ayı kredi kartı ve banka kartı işlem tutarlarının 2019 verilerinin üzerinde olduğunu, ancak mart ayıyla birlikte, sektörlerin salgına karşı alınan önlemler doğrultusundaki kısıtlamalardan önemli ölçüde olumsuz etkilendiğini dile getirmek mümkündür. Tedbirlerin gevşetildiği Haziran-Temmuz-Ağustos aylarında ise bir toparlanma görülse de 2020 trend çizgisinin 2019'un altında kaldığı görülmektedir.

Salgının eğlence sektörü üzerindeki etkilerinin izlenebileceği kumarhaneler ve içkili yerlere yönelik kredi kartı veya banka kartıyla yapılan işlem tutarları (Grafik 4) incelendiğinde salgının etkisinin en şiddetli hissedildiği bir diğer sektörün eğlence sektörü olduğu görülmektedir.

Grafik 4. Salgının Eğlence Sektörü Üzerine Etkisi

Kaynak: BKM, 2021.

Benzer bir çıkarım "PwC Küresel Eğlence ve Medya Sektörüne Bakış 2020-2024 Raporu"nda da yer almaktadır. Bu rapora göre, dünyayı etkisi altına alan salgının eğlence ve medya sektöründeki büyümeyi neredeyse durma noktasına getirdiği belirtilmektedir. Ayrıca bu raporda, bahse konu araştırmanın yapıldığı 21 yıllık süreç içindeki en keskin düşüşün 2021 yılında yaşanacağı da öngörülmektedir (PwC, 2021).

Havayolu, konaklama, seyahat ve eğlence sektörleri bir arada Türkiye ekonomisi içinde oldukça önemli bir yeri olan turizm sektörüyle bağlantılı sektörlerdir. Bu açıdan turizm sektörüyle ilgili verilere detaylı olarak bakıldığında salgının olumsuz etkileri daha net görülebilmektedir.

Tablo 5. Bir Önceki Yıla Göre Turizm Gelirlerinde % Değişim

Aylar	2020/2019 (% Değişim)	2021/2020 (% Değişim)
Ocak	16,7	-63,9
Şubat	9,1	-61,9
Mart	-52,1	6,5
Nisan		
Mayıs	*	
Haziran		
Temmuz	-91,0	
Ağustos	-74,1	
Eylül	-59,8	
Ekim	-53,7	
Kasım	-56,0	
Aralık	-58,6	

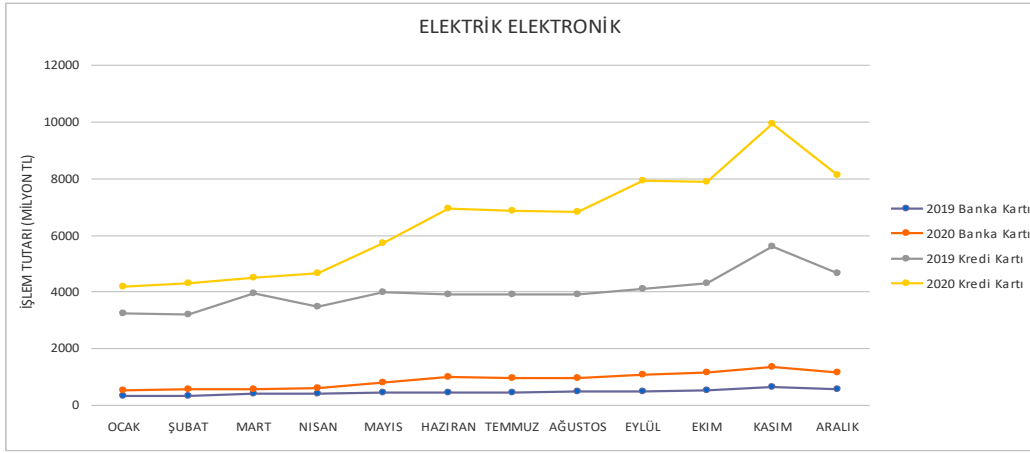
*Salgının önlenmesi amacıyla sınır kapılarının kapalı olması sebebiyle bu dönemlerde TÜİK tarafından anket çalışması yapılamadığından turizm geliri rakamları hesaplanamamıştır.

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021.

Tablo 5'te 2019, 2020 ve 2021 yıllarında turizm gelirlerinde bir önceki yıla göre gerçekleşen yüzde değişimler görülmektedir. Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü 2020 Mart ayında turizm gelirlerinde bir önceki yıla göre %52 oranında bir azalma görülmüş, hava sahasının tüm uçuşlara kapatıldığı 28 Mart tarihinden sonra Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında ise sınır kapıları kapalı olduğu için TÜİK tarafından anket çalışması yapılamamış, turizm gelirlerine ilişkin veriler hesaplanamamıştır. Temmuz ayında sektör yeniden hareketlense de tam anlamıyla bir toparlanma yaşanamamıştır.

Salgının tüm dünya üzerinde olumsuz etkileri olsa da bu süreçten olumlu yönde etkilenen sektörlerde mevcuttur. Örneğin elektrik-elektronik sektöründe (Grafik 5) hem banka kartı hem de kredi kartı işlem adetleri ve işlem tutarlarında 2020 yılında 2019 yılına göre artış görülmüştür. Bu artış işlem tutarları üzerinden aşağıdaki grafikte görülmektedir.

Grafik 5. Salgının Elektrik-Elektronik Sektörü Üzerinde Etkisi

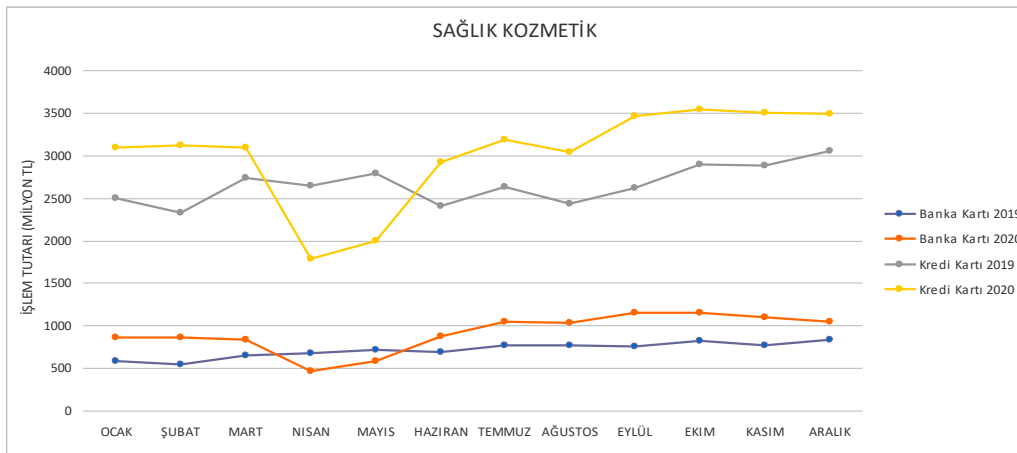

Kaynak: BKM, 2021.

Grafik incelendiğinde elektrik-elektronik sektöründe gerçekleştirilen işlemlerde banka kartının pek kullanılmadığı, daha ziyade kredi kartının kullanıldığı izlenmektedir. Bu durumda tüketicilerin kredi kartı taksit imkanlarından faydalanmak istemelerinin önemli etkisi olabileceği düşünülmektedir. Kredi kartı işlem tutarlarına bakıldığında 2020 yılında 2019 yılına nazaran önemli bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Pek çok kamu kurumu ve özel sektör kuruluşunun esnek veya evden çalışmaya geçmesi ve eğitim sisteminin uzaktan eğitimle devam etmesinin kişilerin akıllı telefon, tablet, dizüstü bilgisayar gibi elektrik-elektronik sektörüne ait ürünlere olan ihtiyacının artmasının bu artışta etkisi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca "evde kal" uygulamalarıyla tüketicilerin evde daha çok vakit geçirmeleri sebebiyle elektrikli küçük ev aletlerine olan talebinin de arttığı düşünülmektedir.

Benzer bir etki sağlık ve kozmetik sektöründe de (Grafik 6) görülmektedir.

Grafik 6. Salgının Sağlık ve Kozmetik Sektörü Üzerinde Etkisi

Kaynak: BKM, 2021.

Sağlık ve kozmetik sektörlerinde banka kartı ve kredi kartı işlem tutarlarında salgının ilk aylarında bir düşüş yaşansa da bu durum uzun sürmemiş, Mayıs ayından itibaren işlem tutarlarında tekrar artış yaşanmıştır. Bu artışta salgının yayılmasının önlenmesinde hijyene önem verilmesi gerekliliği sebebiyle sabun, kolonya ve dezenfektan gibi ürünlerin taleplerindeki artışın etkisi olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan, ekonomideki dalgalanmaların/belirsizliklerin arttığı dönemlerde kadınların görece düşük maliyetli; ancak etkisi itibariyle iyi hissettiren kozmetik ürünlerden biri olan ruj satın almayı sürdürmeleri hatta artırarak sürdürmeleri nedeniyle "Ruj Etkisi"³ olarak bilinen harcamalardaki sıra dışı bir etkinin varlığını da hatırlayarak, bu sektördeki işlem tutarlarında gözlenen artışın sebeplerinden birinin de bu etki olabileceği ifade edilebilir. Ancak daha önce yaşanan ekonomik belirsizliklerden farklı olarak bu defa salgınla mücadele amacıyla alınan tedbirlerden biri olarak maske kullanma zorunluluğunun gelmesiyle daha önce bahsedilen sebeplerle ruja olan talebin maskaraya ve benzeri göz makyajı ürünlerine kaydığını, dünya çapında maskara satışlarında gözlenen yüzde 150'ye varan artış oranları gözler önüne sermektedir (Habertürk, 2021).

4. Sonuç

Covid-19 salgınının başlamasının üzerinden bir yıl geçmiş olmasına rağmen küresel beklentiler halen belirsizliğini korumaktadır. Virüsün yeni mutasyonları (özellikle Hindistan varyantı) ve bulaşıcılığının artması salgına karşı duyarlılığın artmasına sebep olmaktadır. Üstelik ekonomik iyileşmeler ülkeden ülkeye, sektörden sektöre farklılık göstermektedir. Küresel büyümenin 2021'de %6, 2022'de ise %4,4 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir (IMF, 2021). Bu tahminler Ekim ayı Dünya Ekonomik Görünümü raporunda yapılan tahminlerden daha yüksektir. Yukarı yönlü bu revizyon büyük ekonomilerdeki ek mali destekler ve 2021'in ikinci yarısında devam eden aşılama çalışmaları sebebiyle beklenen toparlanmayı kapsamaktadır.

Salgın tüketicilerin satın alma alışkanlıklarını, ne almak istedikleri ve nasıl almak istedikleri noktasında, yeniden şekillendirmiştir. Ortaya çıkan bu değişimlerin ise geçici değil, kalıcı değişimler olduğu düşünülmektedir. Örneğin bu süreçte gerekli altyapı ve donanım sağlandığında uygulanabilirliği görülmüş olan uzaktan eğitimin özellikle lisansüstü eğitim ve mesleki/kişisel gelişime yönelik olarak sürdürülebilir olduğu düşüncesi yerleşmiştir. Ayrıca gerek özel sektörde gerekse kamu sektöründe uzaktan/esnek çalışmanın hedeflenen çıktı ve sonuçlar üzerindeki etkilerinin yerinden

³ Ruj Etkisi ekonomik gerileme dönemlerinde kozmetik harcamalarının arttığını belirten bir olgudur. Endeks hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Netchaeva ve Rees (2016), "Strategically Stunning: The Professional Motivations Behind the Lipstick Effect" ve Rodeheffer ve White (2012) "Boosting Beauty in an Economic Decline: Mating, Spending and Lipstick Effect".

çalışma durumundaki maliyetler de göz önüne alınarak değerlendirilmesi ve bu noktadan hareketle çalışma sisteminde "yeni normal"de hayata geçirilmek üzere bazı değişikliklerin yapılabileceğine ilişkin öneriler gündeme gelmiştir.

Salgın özel sektörde faaliyet gösteren firmaların da dijitalleşme konusunda daha bilinçli hareket etmesine sebep olmuştur. Bu gereklilik ise özel sektör kuruluşlarının uzaktan iletişim araçlarını genişletmeleri, siber güvenliğe önem vermeleri ve dijital altyapı oluşturma konusunda hızlanmalarını gerekli kılmaktadır.

Havayolu, konaklama, seyahat ve turizm sektörlerinde yaşanan gelir kayıplarının salgın sonrasında tüketicilerin de yaşayacağı muhtemel maddi zorluklar düşünüldüğünde telafi edilmesinin uzun bir zaman alacağı beklentisi yaygındır. Özellikle Türkiye ekonomisinde turizm sektörünün mevcut konumu düşünüldüğünde, sektörde salgına karşı alınan önlemlerin etkisinin mümkün olduğunca en aza indirilmesi cari dengenin sağlanması ve korunması açısından da büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan içinde buldukları bu zor durumu atlatabilmeleri için sektörlere yönelik desteklerin salgının yayılmasına karşı alınan önlemlerden etkilenme oranlarına göre tasarlanarak önceliklendirilmesinin, örneğin alınan tedbirlerden en fazla etkilenen turizm sektöründe faaliyet gösteren firmaların—seyahat acenteleri, konaklama sektörü, eğlence sektörü, havayolları—devlet tarafından desteklenmelerinin, alınan önlemlerden daha az etkilenen/hatta olumlu etkilendiği görülen sektörler—sağlık-kozmetik, çeşitli gıda, market alışveriş, elektrik-elektronik—kıyasla büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Şimdiye kadar açıklanan ve uygulamaya konulan desteklerin sektörler üzerindeki olumlu etkisini arttırmak ve sürdürülebilir kılmak amacıyla yönelik olarak sağlanan ve sağlanacak olan desteklerin yanı sıra özellikle salgının yayılmasına karşı alınan tedbirlerden olumsuz etkilenen sektörlerde faaliyet gösteren firmaların hijyen kurallarına azami ölçüde uymalarıyla da hem ilgili sektörler olan talebin azalmasının önüne geçilebilecek, hem de faaliyetlerini büyük ölçekli kısıtlamalar olmadan sürdürebilmelerini sağlamak mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Bankalararası Kart Merkezi (BKM) (2021). <https://bkm.com.tr/raporlar-ve-yayinlar/donemsel-bilgiler/>, (15.04.2021).
- BBC (2020). Koronavirüs: Adım adım Türkiye'nin Covid-19'la mücadelesi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52899914>, (23.04.2021).
- CnnTürk (2021a). İsveç'te Nakit Para Tarihe Karışıyor, <https://www.cnntrk.com/dunya/isvecte-nakit-para-tarihe-karisiyor?page=5>, (02.05.2021).
- CnnTürk (2021b). Son Dakika Haberi: Tam Kapanma Destek Paketi Açıklandı, <https://www.cnntrk.com/ekonomi/son-dakika-haberi-tam-kapanma-destek-paketi-aciklandi?page=14>, (02.05.2021).
- CnnTürk (2021c). <https://www.cnntrk.com/turkiye/son-dakika-esnafa-destek-paketi-belli-oldu-mu-17-mayis-2021-cumhurbaskani-erdoganin-aciklamasi-bekleniyor>, (23.05.2021).
- Euronews (2020). <https://tr.euronews.com/2020/06/25/covid-19-salg-n-nakit-para-kullan-m-n-azaltd>, (02.05.2021).
- Güder, F., Güngör, M. & Yücekaya, P. (2021). "Covid-19 Salgınının Tüketici Davranışları Üzerine Etkisinin Yönetim Stratejileri Bağlamında Değerlendirilmesi", *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-76.
- Habertürk (2021). Pandeminin Kozmetik Endeksi: Ruj Düştü, Maskaraya Kuvvet, <https://www.haberturk.com/yazarlar/ayse-ozek-karasu/2988039-pandeminin-kozmetik-endeksi-ruj-dustu-maskaraya-kuvvet>, (24.05.2021).
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020). Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi ve Diğer Tedbirler, Erişim Adresi: <https://www.isim.org.tr/content/upload/attached-files/covid-19-ekonomik-istikra-20200414170956.PDF>, (23.05.2021).
- ICAO (2020). <https://aviationbenefits.org/covid-19s-impact-on-air-transport/>, (02.04.2021).
- IMF (2021). World Economic Outlook Managing Divergent Recoveries, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April>, (05.05.2021).
- ING Basın Bülteni (2021). https://www.ing.com.tr/F/Documents/Koronavirus_nakit_kullanimi.pdf, (02.05.2021).
- İçişleri Bakanlığı (2021). <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-ek-tedbirleri-genelgesi>, (24.04.2021).
- Kandel, N., Chungong, S., Omaar, A. & Xing, J. (2020). "Health Security Capacities in The Context Of Covid-19 Outbreak: An Analysis Of International Health Regulations Annual Report Data From 182 Countries", *The Lancet*, 395(10229), 1047-1053.

- Kılıç, O. (2020). "Tarihte Küresel Salgın Hastalıkları ve Toplum Hayatına Etkileri", *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan Ve Toplumun Geleceği*, (Ed.) Şeker, M., Özer, A., & Korkut, C., Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 13-54.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021). Turizm-Geliri-2018-2021, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html>, (01.04.2021).
- PwC (2021). PwC Küresel Eğlence ve Medya Sektörüne Bakış 2020-2024 Raporu, <https://www.pwc.com.tr/tr/basin-odasi/2020-basin-bulteni/kuresel-eglenme-ve-medya-sektorune-bakis-2020-2024.html>, (29.04.2021).
- Türk, A., Bingül, B.A. & Rengin, A.K. (2020). "Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (COVID-19 Special Issue), 612-632.
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) (2021). Kartlı Harcamalar Bülteni Ocak 2021, <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10259>, (25.04.2021).
- Worldometers (2021). Coronavirus Cases, <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, (03.05.2021).